

A REDISCOVER projekt szerepe Szeged zsidó örökségének reprezentációjában

Amennyiben az utóbbi években valaki turistaként felkereste Szegedet, az elsők között egészen biztosan meglátogatta a zsinagógát. Ez az épület a város egyik kiemelten népszerű kulturális látványossága. Jóllehet a grandiózus méretek, a különleges kert, a belső tér – mára már jócskán megkopott, ám így is tekintélyt parancsoló – díszítései utalnak az egykor itt élő zsidó közösség méreteire és befolyására, a zsinagóga falain túl mind ez idáig alig jelent meg elérhető módon a város egykori zsidóságának öröksége. Egy hároméves (2018–2021) európai uniós projekt keretében, amely *A Duna-régió rejtett zsidó kulturális örökségének felfedezése, bemutatása és kiaknázása* – röviden REDISCOVER – címet viselte, megtörténtek azok az első próbálkozások, amelyek a jövőben változást hozhatnak e tekintetben.¹ A projektet az a felismerés hívta életre, hogy a Duna-régió zsidó társadalma napjainkra töredezetté, egyenlőtlen eloszlásúvá vált. Míg ugyanis a fővárosokban és a nagy regionális központokban jelentős, vallási és kulturális sajátosságait őrző közösség

-
- Frauhammer Krisztina néprajzkutató, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, tudományos munkatárs, e-mail: frauhammer_kr@gmail.com; Szentgyörgyi Anna, SZMJV Polgármesteri Hivatal, Művelődési Osztály, kulturális referens, e-mail: szentgyorgyi.anna@szeged.eu
- 1 Az Európai Unió finanszírozásával létrejövő projektben nyolc Duna-régiós európai ország 18 intézménye vett részt. A projekthez nyolc ország kilenc városa társult: Szeged (vezető partnerként), Banja Luka (Bosznia-Hercegovina), Galac (Galați, Románia), Kotor (Montenegró), Murszombat (Murska Sobota, Szlovénia), Eszék (Osijek, Horvátország), Regensburg (Németország), Szabadka (Subotica, Szerbia) és Temesvár (Timișoara, Románia). A partnerség alapját a hasonló méret, a hasonló történelmi háttér és a mindenütt meglévő zsidó örökség adta. Ezek a paraméterek mindegyik helyszínen hasonló kulturális és turisztikai küldetést eredményeztek. A projektpartnereken kívül a helyi zsidó hitközségek ún. társult tematikus partnerként vettek részt a projektben. A közös munkát további intézmények is segítették, mint például a Román Nemzeti Kisebbségi Kutatóintézet (ők teljes jogú projektpartnerek voltak, nem társult partnerek: Szeged és Térsége Turisztikai Nonprofit Kft., Institute for Culture, Tourism and Sport Murska Sobota (SI) – a murszombati turisztikai iroda, Municipal Museum of Subotica (RS) – a szabadkai múzeum), Romanian Institute for Research on National Minorities (RO) –, valamint Szeged, Banja Luka, Montenegró, Eszék és Temesvár zsidó hitközsége.

található, addig számos kisebb városban a maréknyi zsidó lakosság csak néhány múltból származó relikviára és emlékre támaszkodhat. Így ezek a kevésbé gazdag vagy kevésbé feltárt zsidó kulturális örökséggel rendelkező közepes méretű városok (20 000–200 000 lakos) általában csak a jól ismert örökségközpontok árnyékában jelennek meg. Számukra kihívást jelent, hogy a zsidó kulturális örökség tárgyi és immateriális elemeit feltárják, életre keltsék, sőt ezekből érdekes, a kollektív emlékezetet is szolgáló, ugyanakkor kulturálisan és turisztikailag is versenyképes termékeket hozzanak létre. Írásunkban a REDISCOVER projekt példáján keresztül azt szeretnénk megmutatni, hogy Szegeden milyen törekvések valósultak meg e kihívások teljesítése érdekében.

A szegedi zsinagóga 3D makettje

Kontextusok – emlékezet, örökség, örökségesítés

Jan Assmann – mára már széles körben ismert – egyik megállapítása, hogy az emlékezet a kommunikációban él és marad fenn. Ha azonban ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkoztatási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény a felejtés.² Ez akkor is igaz, ha bizonyos tárgyi javak fennmaradnak ugyan, ám a mögöttük lévő jelentéseket, a tárgyakkal kifejezett immateriális tartalmakat nem vagy csak töredékesen őrzi meg az emlékezet. Különös erővel törheti meg az emlékezést egy külső, például történelmi esemény okozta drasztikus szakadás, illetve az azt követő – az esemény traumájából fakadó – hallgatás. A második világháború után hosszú ideig ez a szakadás és hallgatás határozta meg a zsidók emlékezetkultúráját Európában, egyúttal bizonyos jellegű felejtést is magával hozva. A vészkorszak évei és a holokauszt borzalmai után sem a zsidók, sem pedig a rajtuk kívül állók körében nem mutatkozott igény és készletelés a zsidó emlékhelyek, temetők nyilvántartására, az épületek megőrzésére. Egyfajta tabusítás jellemezte a témát.³ Az épített tárgyi valóság mögött húzódó egyéni (biografikus) és közösségi (kollektív) emlékezet tényei pedig még kevésbé kaptak figyelmet. Közép-Kelet Európában 1989-ben, a határok megnyitásával dőltek le ezek a korlátok és kezdődött meg a zsidó emlékhelyeknek és történeteiknek a beépülése az adott ország, régió, település kulturális örökségeleméi közé.⁴ Útikönyvek, múzeumok, archívumok, emlékhelyek és műemlékek sora jött létre, jelezve ezzel a zsidó kulturális örökség gazdagságát. Az épített örökség rekonstrukciója, turisztikai attrakcióvá fejlesztése, a muzealizáció, az adattárakba rendezés mellett megindult egy – a zsidó kulturális örökség feldolgozását és a reprezentációt átgondolt koncepcióba kanalizáló

2 Assmann, Jan: *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas-kultúrákban*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2004. 37.

3 Gruber, Ellen Ruth: *Virtually Jewish. Reinventing Jewish Culture in Europe*. Berkley – Los Angeles – London: University of California Press, 2002. 131–132.

4 Gruber, 2002. 131–132.

– módszertani munka is, amit konferenciák egész sora is jelzett és jelez Európa-szerte.⁵

Azt láthatjuk tehát, hogy az 1980-as évek végétől az örökségesítés nagy folyamába a zsidó emlékeket is igyekeztek becsatornázni. Ruth Elen Gruber vélekedése szerint ezt a folyamatot ekkor elsődlegesen még (érthető történelmi okok miatt) az emlékezés, a gyökerek keresése, a múlt felidézése és a holokauszt traumáinak feldolgozása motiválta. Ahogy Assmann mondja, a „szakadásokon való felemelkedés”, a tudatos, érzelmi kötődésekkel áthatott emlékezés a múltra.⁶ Az ekkor formálódó kezdeményezések résztvevői elsősorban a zsidó gyökerekkel rendelkező túlélők és leszármazottak voltak. Kialakultak az emlékezetnek azok a helyei és terei (*lieux de mémoire*, emlékezethelyek),⁷ amelyek mentén körvonalazódott a zsidó kulturális örökség, azaz a közösség számára fontos jelentéssel bíró tárgyak vagy tárgyakkal kifejezett immateriális dolgok készlete.⁸

A 2000-es évektől kezdődően azonban szemtanúi lehetünk egyfajta szemléletváltásnak a turisztikai motivációk tekintetében. Az emlékhelyek felkeresése mellett egyre keresettebbek és népszerűbbek lettek a klasszikus, sokszor tematikus jellegű turistaútvonalak (például az észak-magyarországi Csodarabbik útja) vagy akár a többi zsidó múltú várost is összekapcsoló turisztikai programok. Ezekon már nem feltétlenül csak zsidó gyökerekkel rendelkezők, hanem „laikus” érdeklődők is részt vettek. Számukra elsősorban már nem az emlékezés, a holokauszt, a személyes gyökerek vannak a fókuszban. Ők egy, a hétköznapi kultúrát

5 1999 – Párizs (The Jewish Patrimony in Europe); 2004 – Prága (The Future of Jewish Heritage in Europe); 2007 – Braunschweig (Jewish Architecture in Europe); 2008 – Kazimierz Dolny (First Congress of Jewish Art in Poland: Jewish Artists and Central-Eastern Europe, 19th Century to WWII); 2009 – Pozsony (Care, Conservation and Management and Use of Historic Jewish Properties); 2013 – Krakow (Managing Jewish Immovable Heritage); 2105 – Vilnius (European Jewish Cemeteries); 2016 – Varsó (Jewish Cultural Heritage - Projects, Methods, Inspirations); 2017 – Velence (Jewish Heritage Tourism in the Digital Age). A konferenciákról bővebben lásd Gruber, 2002. 139.; valamint érdemes megemlíteni a Jewish Heritage Europe honlapját, online elérés: <http://jewish-heritage-europe.eu/conferences/>, illetve az International Survey of Jewish Monuments (ISJM) honlapját, online elérés: <http://www.isjm.org/Conferences/tabid/204/Default.aspx> (letöltés ideje: 2022. május 20.).

6 Assmann, 2004. 32.

7 Pierre Nora híres fogalma. Bővebben lásd: Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 14/3. 1999. Online elérés: <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> (letöltés ideje: 2022. május 20.)

8 Sonkoly Gábor: A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio*, 11/4. 2000. 47.

juktól eltérő, érdekes és ismeretlen életvilág nyomai iránti érdeklődéssel indulnak útnak,⁹ örökségattrakcióra vágynak. Itt már a hasznosítás, a népszerűsítés és a használat szempontjai is fokozottan érvényre jutnak, hiszen „a turizmus révén az egyik legdinamikusabb gazdasági ágazat hasznosítja a kulturális örökséget”.¹⁰ Az effajta attrakciók népszerűsége nemcsak azzal magyarázható, hogy van igény a „közös múlt”, a gyökerek felderítése iránt, hanem azzal is, hogy az adott térség, régió örökségének egyedisége, sajátossága vonzerőt biztosít. Ezt az örökséget „égető szükségnek” is nevezhetjük.¹¹ Azt is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy amikor munkánkat 2018-ban megkezdtuk, már releváns példáknak, módszertani ajánlásoknak és bevált gyakorlatoknak gazdag tárháza állt rendelkezésünkre. Amikor projektünk egyes lépéseit megterveztük, mindezeket a szempontokat egyszerre kellett érvényre juttatnunk. A következőkben e folyamat kulcskérdéseit és fő szempontjait mutatjuk be.¹²

Alapvető szempontok

1. Feltárás és szelekció

Projektünk első és talán egyik legfontosabb lépése az volt, hogy feltárjuk és adattárba rendezzük mindazokat a potenciális tárgyi és szellemi kulturális javakat, amelyek a körvonalazni kívánt szegedi zsidó kulturális örökség elemeivé válhatnak, később pedig akár egy örökségi termék vagy szolgáltatás alapját képezhetik. Valamiképpen tehát rekonstruálnunk kellett a múltat. Ez a folyamat általában tárgyak, dokumentumok, történetek összegyűjtésével, leltározásával, rögzítésével és vizsgálatával, ha kell, restaurálásával történik. Projektünk, céljai okán sem muzeológiai, sem archívumi anyaggyűjtést és feldolgozást nem végzett, „csupán” arra vállalkozott, hogy meghatározott szempontok szerint adattárba gyűjtse azokat az általunk értékként beazonosított elemeket, amelyek

9 Gruber, 2002. 133.

10 Sonkoly, 2000. 48.

11 Hartog, François: Örökség és történelem: az örökség ideje. *Regio*, 11/4. 2000. 4.

12 E kulcskérdéseket és kulcsfogalmakat a 2016-os lengyelországi Zsidó Kulturális Örökség (Projekts, Methods, Inspirations) konferencia témakiírása (bővebben lásd <http://www.polin.pl/en/conference-jewish-cultural-heritage-projects-methods> (letöltés ideje: 2022. május 20.) és Ruth Ellen Gruber könyvének „The Tourist Track” című fejezete (Gruber, 2002. 131–175.) inspirálta. Ezek alkotják azt a vázat, amelyekre alapozva a Szegeden meglévő zsidó szellemi örökség sajátosságai és adottságai turisztikai attrakciókba szervezhetők.

mentén rekonstruálható, majd pedig újra revitalizálható valamiképp a szegedi zsidók egykor gazdag élete.

Adattárunk két fő kategória mentén szerveződött. A *tárgyi örökségek* közé a 1. zsinagógák, múzeumok; 2. temetők, sírok; 3. imaházak, mikvék; 4. épületek, paloták; 5. iskolák, szociális intézmények; 6. ipari, kereskedelmi épületek; 7. emlékművek, botlatókövek kerültek. A szellemi örökségelemeket a következő kategóriákba soroltuk: 1. ének, zene, tánc; 2. irodalom; 3. gasztronómia; 4. művészet, tudomány; 5. oral history; 6. híres személyek; 7. rítusok, ünnepek, tradíciók. Tisztában voltunk azzal, hogy ez a múlt – részben a fennmaradt anyagok töredezettsége, részben pedig a szempontjaink mentén megvalósuló szelekció miatt – nem fedezhető fel a maga teljességében. Mi azokat a tényeket és történeteket kerestük, amelyekben benne rejlett a későbbi turisztikai hasznosíthatóság potenciálja. Rekonstrukciónk tehát a jelenben, egyfajta interpretációs folyamat keretében zajlott, így saját értelmezésünk is a részévé vált. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban szeretnénk utalni arra a tényre is, amelyre Sonkoly Gábor mutatott rá: „Ebben az értelemben az örökség valójában nemcsak arra szolgál, hogy feltérképezze a birt javakat, hanem arra is, hogy körülírja, meghatározza az örökhagyó/örökös önazonosságát, sokszor anélkül, hogy az ennek tudatában lenne.”¹³ Míg tehát hasznosítható javakat kerestünk, azt is sokszor megtapasztaltuk, hogy az örökséget összekapcsoltuk az emlékezettel. Ezt is fontosnak tartjuk, hiszen „mindkettő az identitás része, amit meg kell keresni, elő kell ásni, meg kell őrizni, vagy újra fel kell fedezni”.¹⁴

2. Megőrzés és magyarázat

Tovább lépve a következő célunk annak meghatározása volt, hogy kik számára szeretnénk a feltárt zsidó múlt örökség elemeit megőrizni, és magyarázni. Itt egyrészt a zsidó gyökerekkel rendelkező személyekre kellett gondolnunk. Ők azok, akik emlékezni akarnak vagy gyökereiket, családi genealógiájukat, tágabb értelmezésben identitásukat keresik. A másik célcsoportba az érdeklődő laikus turisták tartoznak. Esetükben a sajátos jegyekkel és elemekkel rendelkező zsidó kultúra bemutatása volt a meghatározó. A harmadik célcsoportot a helyi lakosok jelentették, akiknek *vissza kell tanítani* és akikkel meg kell ismertetni az egykor itt

13 Sonkoly, 2000. 47.

14 Sonkoly, 2000. 47.

lakó – a város korabeli társadalmának és történelmének szerves részét képező – zsidók kulturális örökségét. Itt külön célcsoportot képeztek az iskolások, tanulók és egyetemi diákok. Esetükben a lokalitáshoz való kötődés kifejezésének a felfedezése volt a szempont.

3. Animáció

Harmadik tényezőként a feltárt örökségelemek életre keltése és a felfedezés lehetőségének biztosítása fogalmazódott meg. Zsidó gyökerekkel rendelkező személynek ez azt jelenti, hogy például lefényképezheti, megfoghatja a régmúlt jeleit, amelyekkel kapcsolódni tud a mögöttük lévő történetekhez, esetleg lokalizálni tudja a családi emlékezetet vagy pusztán felidézni a saját családja történetét, múltját. Ő tehát egyfajta *reprezentációra* vágyik. A laikus turistának a felfedezés annyit jelent, hogy megismerhet egy rejtett világot. Azért indul útnak, hogy egy új, más világot lásson, ami különbözik a saját hétköznapijainak közegétől. Neki tehát egy jól fogyasztható, izgalmas, érdekes *piaci termékre/szolgáltatásra* van szüksége. Harmadik célcsoportunknál (helyi lakosság és diákok) elsősorban a saját városuk, lakóhelyük múltjának és az egykor itt élő zsidóknak a megismertetése jelenik meg szempontként. Projektünk esetében ez a város sajátos zsidó kultúrájának, hagyományainak, jeles alakjainak, mindennapjainak és a városban, a város polgárisodásában játszott szerepüknek a megismerésében realizálódott.

Szeged e téren nagyon szerencsés helyzetben van, hiszen számos olyan zsidó épített örökségelem (zsinagógák, zsinagóga kert, temető, paloták egész sora, ipari létesítmények) fennmaradt, amelyre alapozni lehetett. Mindezekhez hozzájárul, hogy e kis hitközség rendelkezik egy mára már szakszerűen kialakított archívummal, melyben megközelítőleg 15 folyóméter dokumentum található. Más archívumok anyagaiban is vannak szép számmal szegedi vonatkozású dokumentumok, valamint munkánk során számos újabb és újabb anyag is előkerült. További segítséget jelentett, hogy az 1980-as, 1990-es évektől kezdődően több kutatás is foglalkozott Szeged zsidó múltjával, kiemelten a holokauszttal és

a temetővel.¹⁵ Ezeken túl kapcsolatba kerültünk számos olyan családdal, leszármazottal, akik maguk is megkezdték saját családi múltjuk feltérképezését, és ezáltal is sok, eddig teljesen ismeretlen adathoz jutottunk.

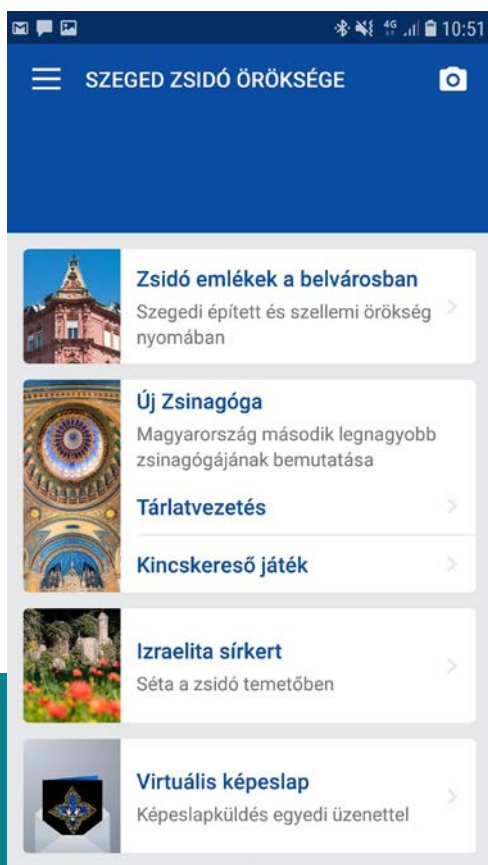
4. Alkalmazás

Célcsoportjaink meghatározását és a meglévő adatok, lehetőségek feltárását követően utolsó szempontunk magának a rejtett zsidó kulturális örökségnek az életre keltése volt. Pilotjainkat egyrészt az *épített örökség* (zsinagógák, temető, paloták, emlékhelyek), másrészt a *szellemi örökség*, ezen belül pedig kiemelten az *oral history* (egyéni és kollektív emlékezet) és a *gasztronómia* elemei köré szerveztük. Ezekhez kapcsolódva fejlesztettünk számos terméket és attrakciót. A következőkben ezeket kívánjuk bemutatni.

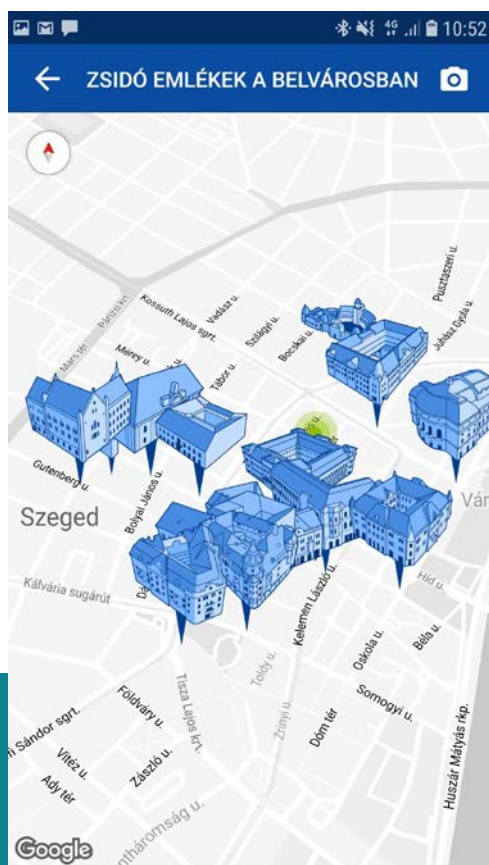
Az épített örökség-vizualizációja

Az épített kulturális örökség felfedezéséhez kapcsolódó turizmus egyik klasszikus vonzerejét alkotják a – Szeged mai látképét is markánsan meghatározó – századfordulós épületek, köztük a város egyik fő látványosságának számító, monumentális Új zsinagóga. Ezen műemlékek nem csupán egy építészeti korszak reprezentációi, hanem a korabeli helyi társadalom lenyomatai is egyben.

15 A teljesség igénye nélkül: Apró Ferenc: *Képek a szegedi zsidóság múltjából*. Szeged: Gradus ad Parnassum, 2014.; Ábrahám Vera: *Szeged zsidó temetői*. Szeged: Magánkiadás, 2016.; Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *Szeged – Strasshof – Szeged. Tények és emlékek a Bécsben „jégre tett” szegedi deportáltakról 1944–1947*. Szeged: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék – Szegedi Magyar – Izraeli Baráti Társaság, 2021.; Tóth István (szerk.): *Zsidók Szeged társadalmában*. Szeged: A Múzeumi Tudományért Alapítvány, 2014.; Zombori István (szerk.): *A szegedi zsidó polgárság emlékezete*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1999.

Az applikáció menüpontjai

Az applikáció térképe

Szeged történelmének meghatározó momentuma az 1879-ben bekövetkezett – szinte a teljes várost elpusztító – Nagyárvíz. A természeti katasztrófa utáni újjáépítés során nyerte el a város mai arculatát, amely folyamat részeként épültek meg a vagyonos zsidó polgárok palotái is, új nevet kölcsönözve ezáltal a városnak: *a palotás Szeged*. Projektünk a Nagyárvíz 140. évfordulója alkalmából emléket állított az árvíz pusztítását egyedüli helyi fotográfusként megörökítő Lauscher Lipótnak. Eredeti képeinek reprezentatív digitális másolatait a Szegedi Nemzeti Színházban mutattuk be a nagyközönségnek *Lauscher Liptót – Szeged elfeledett árvízi fotósa* () címmel. A tárlatot a jubileumi alkalomra írt *Szeged szebb lesz, mint volt* című színdarab követte. A művésznek Szeged életével szorosan összefonódó emlékezete tovább él városunkban, sírját felkutattuk az izraelita temetőben, képei pedig állandó kiállítás keretében tekinthetők meg a Polgármesteri Hivatal épületében.

Projektünk legösszetettebb produktumaként elkészítettük Szeged zsidóságának történelmét és kultúráját bemutató újszerű és sokoldalú *Szeged zsidó öröksége* () című mobiltelefonos applikációnkat. Az alkalmazás „virtuális idegenvezetőként” szolgál a város gazdag tárgyi és szellemi zsidó kulturális örökségének felfedezéséhez, ahol az épített örökség elemeinek bemutatása mellett az egyéni élettörténetek, családtörténetek visznek életet a falak közé. A 69 önálló tételt felsorakoztató komplex alkalmazás több mint 500 (köztük nagyszámú archív) fotográfiát magába foglaló képgalériájával egyedülállónak számít a maga nemében. A termék négy nyelven (magyar, angol, román és szerb) érhető el mind Android, mind pedig iOS operációs rendszereken. A tartalmi és vizuális megjelenítés során különleges figyelmet fordítottunk az életkori olló minél szélesebbre nyitására. Az applikációban mind az Y és Z generáció, mind pedig a senior korosztály számára élvezetes módon kínálunk színes tartalmakat. A *Szeged zsidó öröksége* mobilalkalmazás három fő részből áll, amely négy nyelvű audio guide segítségével mutatja be Szeged belvárosának zsidó örökségét. Tárlatvezetést kínál az Új zsinagógában, valamint hiánypótló turisztikai szolgáltatásként mutatja be Szeged izraelita temetőjét. Mindhárom helyszínen GPS-alapú helymeghatározás segíti a tájékozódást, továbbá egy-egy látványosság mellett elhaladva a telefonon automatikusan megjelennek a szöveges és képes információk. Az Új zsinagóga tárlatvezetése két további funkcióval egészült ki: fiataloknak szánt interaktív telefonos kincskereső játékkal, valamint egy közösségi hálóval összekötött digitális képeslapküldő galériával, ahonnan instant küldhetünk digitális képeslapot látogatásunk emlékéül.

Az applikáció

Mobiltelefonos applikációnk tartalma nemcsak a városba érkező örökségturisták, hanem a helyi lakosok számára is bővelkedik számos új információban. Az alkalmazás sokrétű felhasználásához edukációs programunk keretében módszertani füzet () készült általános és középiskolai tanárok, valamint idegenvezetők számára, amely ezeken kívül – „önjáró” sétaként – egyéni és családi interaktív felfedezőtúra lehetőségét is bemutatja. A módszertani útmutatóhoz két oktatóvideó (és) is társult, hasznos ötleteket felsorakoztatva a helyi zsidó örökséget bemutatni kívánó pedagógusoknak és idegenvezetőknek.

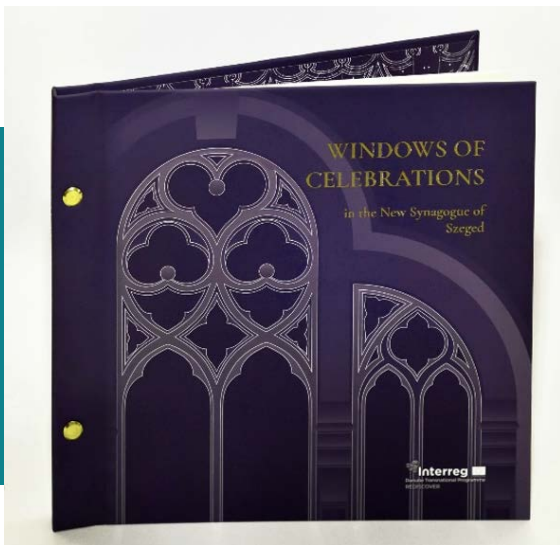

Módszertani útmutató
az applikációhoz

Szeged épített zsidó kulturális örökségével a digitális applikáción kívül tematikus séták során is megismerkedhetünk. A REDISCOVER projektnek köszönhetően széles palettáját kínálják a helyi idegenvezetők e témakörnek (*Zsidó emlékek nyomában*, *Zsidó imahelyek*, *Zsidó negyed és kóser gasztronómia*, „Élők háza” – *séta a zsidó temetőben*, *Szegedikumok – A Pick család* című séták), melyekre számottevő érdeklődés mutatkozik. Az egyenlő bánásmód és hozzáférés biztosításának jegyében különleges tárlatvezetést indítottunk vakok és gyengénlátók részére a szegedi Új Zsinagógában. A differenciált élményalapú tárlatvezetést térbeli

zsinagógamakett és jól tapintható 3D nyomtatásban készült vallási szimbólumok segítik. Utóbbiak az épület ünnepi kultúrkört bemutató festett ólmozott üveglablakain, illetve a temető sírkövein ábrázolt gazdag szimbólumvilágot demonstrálják. E különleges szolgáltatást, melyet a Szegedi Zsidó Hitközség tart fenn, a Vakok és Gyengénlátók Csongrád–Csanád Megyei Egyesületének szakmai útmutatásával fejlesztettük és teszteltük projektünkben.

Szeged zsidó kulturális épített örökségének legvizuálisabb, egyúttal legattraktívabb eleme Baumhorn Lipót eklektikus stílusú Új zsinagógája. Ennek a Löw Immánuel főrabbi által megálmodott vallási program eredményeként készültek leglátványosabb elemei, a kimagasló művészi munkáról tanúságot adó festett üvegkupola és üveglablakok. E hangsúlyos elemeken keresztül kívántuk megragadni és felkelteni az érdeklődő – elsősorban nem zsidó vallású – közönség figyelmét egy különlegesen illusztrált fotóalbum publikálásával. Kutatómunkánk során azonban rendkívüli kulturális és művészettörténeti (újra)felfedezést tettünk, elosztatva azt a széleskörben elterjedt tévhitet, mely szerint az ablakok a magyar szecessziós üvegművészet kiemelkedő alakja, Róth Miksa mesterművei lennének. Kutatómunkánk során feltártuk a művész valódi kilétét, aki Róth Miksa fiatalabb testvére, Róth Manó (szül. Roth Emánuel) volt. Az Új zsinagóga ólmozott üveglablakai mellett ő készítette a hitközség székházának, valamint az ugyancsak Baumhorn Lipót által tervezett és épített (a szegedi izraelita temetőben található) cinterem festett üveglablakait is. Róth Manó fivéréhez hasonlóan kimagasló munkássága országszerte figyelemmel kísérhető, többek között Budapesten, Győrben és Kecskeméten. A két testvér számos nagyméretű megbízáson dolgozott együtt, többek közt a parlament épületének színes, ólmozott üveglablakain. Az ifjabbik alkotó munkásságáról fellelt információkat – korának szecessziós üvegművészeti irányzatának kontextusába helyezve – egy kötetbe rendeztük. A *The Windows of Celebrations in the New Synagogue of Szeged* című () exkluzív, angol nyelvű, limitált példányszámú, kézzel kötött könyv a művész munkásságának ismertetése mellett a legjelesebb zsidó ünnepeket bemutató ablakok keletkezésének történetét és azok szimbolikájának magyarázatát is ismerteti (áttetsző rétegelt fóliákon). A díszkötet egy-egy példányát a világ legjelentősebb könyvtáraiba is eljuttattuk. A nagy érdeklődésre való tekintettel a kötetből egy kisméretű, magyar (*Az ünnepek ablakai a szegedi Új zsinagógában*) és angol nyelvű, puhakötéses változat is készült.

Az ünnepek ablakai kötet

Róth Manó, a történelem homályába vesztett, kiemelkedő művész tiszteletére alkottuk meg Szeged városának első, közel 200 m²-es tűzfalfestményét (Hajnóczy utca 13.) az Új zsinagóga melletti egyik utcában. Napjaink népszerű vizuális kifejezési formája a *street art* vagy *urban art*, mely hazánkban is teret hódított. Reméljük, hogy kezdeményezésünk nemcsak a helyi zsidó kulturális örökség mint kulturális/turisztikai attrakció bemutatásának, de ennek a látványos, utcai művészeti formának a meghonosításában is szerepet játszhat.

A 2020-as évben kezdődött Covid-19 pandémia hatására megbénult a hazai és a nemzetközi turizmus, így „utazásaink” sajnálatosan a virtuális online térbe helyeződtek át. Ennek a trendnek mentén készítettük el *A palotás Szeged zsidó építészeti öröksége* (), *Az „Élők háza – Rövid séta a szegedi zsidó temetőben* () című kisfilmeket (angol, román, szerb és héber feliratozással), valamint *Az ünnepek ablakai a szegedi Új zsinagógában* () című kötetünk online könyvbemutatóját. Mindezekon kívül két középiskolás diákcsoport is készített filmet és honlapot közreműködésünkkel a Centropa Alapítvány és az European Jewish Cemeteries Initiative (ESJF) közös szervezésében meghirdetett a *Zsidó temetők nálunk* című nemzetközi ifjúsági versenyre.

A pandémia időszaka alatt a határok megnyitásra és a külföldi turizmus újraindulására készülve az izraeli székhelyű World Jewish Travel nonprofit szervezettel – amely innovatív és széles körű digitális platformot biztosít a zsidó kulturális utazások népszerűsítésére – létrejött

együttműködésünk eredményeként Szeged új turisztikai desztinációként jelent meg a nemzetközi utazási oldalon (Magyarország területéről másodikként), a város teljes portfóliójával (). Ennek köszönhetően várjuk idén az első Izraelből érkező turistacsoportot.

Végül, de nem utolsósorban promóciós termékeket is készítettünk a helyi zsidó kultúra megjelenítésére és népszerűsítésére, melyek elengedhetetlen „kellékei” voltak az iskolai edukációs programunknak és a helyi Tourinform Iroda kínálatának. A Szeged belvárosában épített zsidó kulturális örökségről magyar és angol nyelvű kulturális turisztikai térkép készült, valamint az Új zsinagógát és annak történelmi ablakegyüttesét bemutató puzzle-ok, hűtőmágnesek és poháralátétek is gazdagították a kínálatot.

A szellemi örökséghez kapcsolódó gyakorlatok

A szellemi kulturális örökség bemutatásának egyik klasszikus módja a kulturális fesztivál, amely tág teret nyújt a zsidóság hagyományainak (vallási és ünnepi szokások, zene, tánc és képzőművészet, gasztronómia) bemutatására és megismerésére. A nagy múltú krakkói és budapesti kulturális fesztiválok hagyományát követve terveztük megrendezni projektünk keretében Szeged első nagyszabású utcai zsidó kulturális fesztiválját, melyre sajnos a COVID-19 világjárvány miatt nem volt lehetőségünk.

A pandémia időszaka alatt számos új típusú kommunikációs eszköz nyert teret a turizmusban, az új trendek közül is kiemelkedő szerepet játszik a történetmesélés, azaz a *storytelling* megerősödése az online/digitális térben. Ezt az új kommunikációs irányvonalat követve alkottuk meg *Szeged zsidó öröksége* című mobilapplikációnkat, melyet az épített örökségelemekhez kapcsolódó egy-egy személyes, családi vagy közösségi történet tesz különlegessé és egyedivé a számos kulturális telefonos applikációhoz képest.

A korlátozások időszakában beszűkült a hagyományos turisztikai terek és módszerek alkalmazásnak lehetősége, ami projektünket új és innovatív megoldások keresésére sarkallta. Ennek eredményeként látott napvilágot az *Elfeledett arcok: 12+1 legendás alak Szeged zsidó múltjából* című szabadtéri kiállítás, egy olyan különleges kulturális esemény, amely 12 szegedi gyökerekkel rendelkező és egy, Szegedhez

Elfelelt arcok kiállítás Szegeden

Szeged zsidósága körében számos figyelemre méltó személyiséget tartunk számon. A szabadtéri kiállítás keretében bemutatott élettörténeteiken túl további izgalmas és érdekfeszítő adalékok elmesélése mellett döntöttünk a *Múlt és Jövő* online folyóiratban megjelent ötrészes cikksorozatunkkal, ezáltal is (köz)ismertté téve a helyi zsidóság kiemelkedő alakjainak személyes sorsát.

A szellemi vagy immateriális kulturális örökség megismer(tet)ésének fontos eleme az egyéni emlékezet. A zsidó gasztronómia és a hozzá kapcsolódó ünnepi szokások bemutatásához egy kisfilmet készítettünk () a szegedi zsidó hitközség legidősebb tagjával, az akkor 95 éves Herman Sámuelné Krausz Szidóniával, aki a tradicionális étkezési szabályokat kósersági felügyelőként szigorúan betartatva közel négy évtizeden át szolgálta a hitközséget.

Szakácskönyv

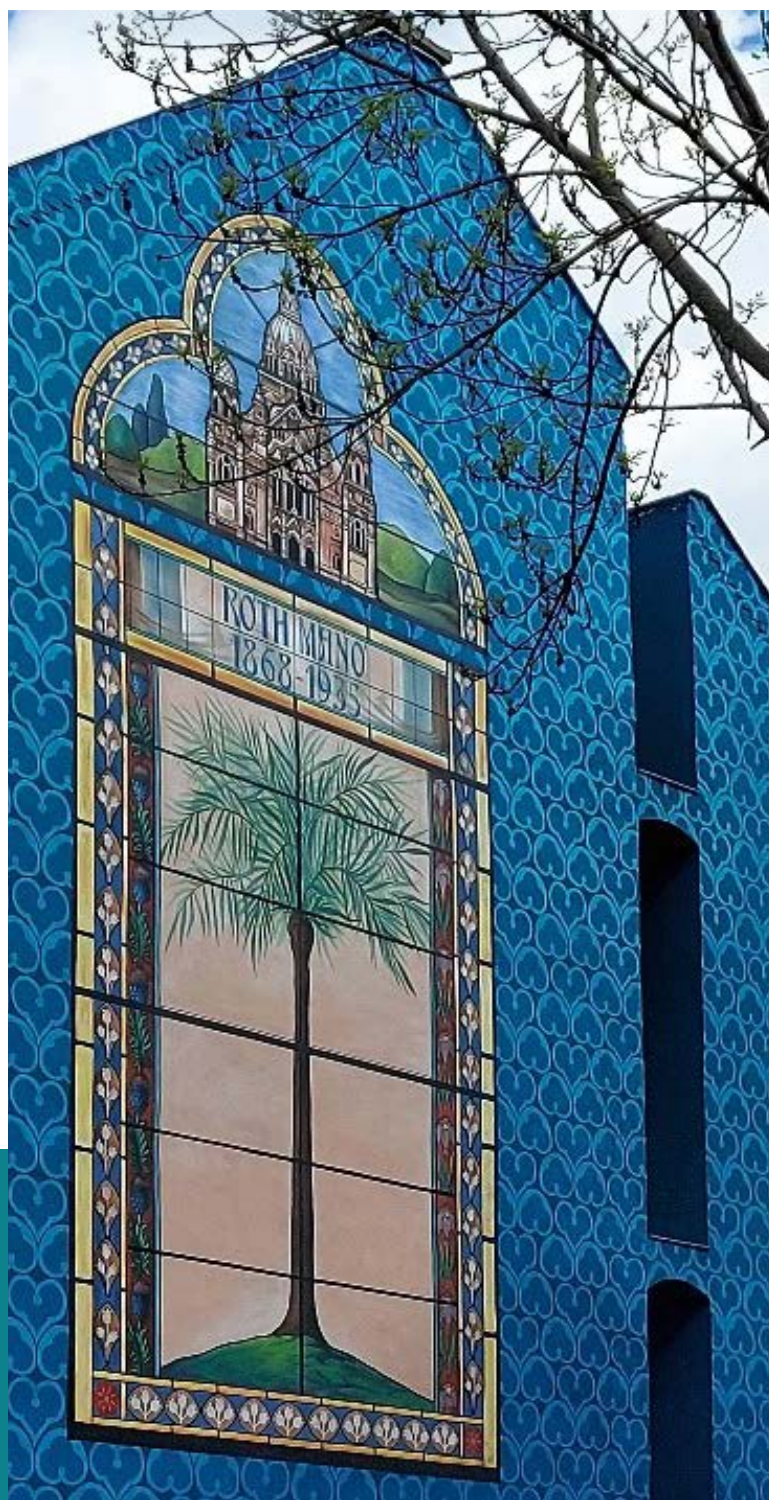
A kulturális szellemi örökségnek ez utóbbi területéről talán érdemes részletesebben is szólnunk, hiszen a gasztronómia nagy kulturális perspektívákat rejt magában. Részben a mindenütt tapasztalható gasztrorradalom okán, másrészt attól a tudományos felismeréstől vezérelve, hogy a táplálkozás – elsősorban mint tradicionális elemeket tartalmazó gyakorlat – az etnikai és vallási/felekezeti identitás vizsgálata során is mindig hangsúlyosan megjelenik. Szinte közhelynek számít, hogy a népeknek, nemzeteknek megvannak a maguk nemzeti ételei, amelyek hozzátartoznak az önreprezentáció kelléktárához. Ezek az ételek a közösség tagjai számára az összetartozástudat részei, a külvilág számára pedig a meghatározott közösséghez tartozók azonosításának elemei lehetnek.¹⁶ A táplálkozásban rejlő globális lehetőségeken kívül (lásd sztereotípiák alkotása) a recepteken, ételeken túl olyan történetek is generálhatók, amelyek felidézhetik a múltat, a hagyományokat, a rítusokat, a vallási tanítást. Ezért válhat a szellemi örökség reprezentációjának fontos részévé a szakácskönyvek, receptek, táplálkozási szokások és gyakorlatok összegyűjtése, illetve ezek mentén zsidó gasztronómiai produktumok alkotása.

¹⁶ Bartha Elek: *A hungarikumkutatás néprajzi-antropológiai háttere – vallási és kulturális dimenziók*. Debrecen: Debreceni Tudományegyetem, 2013. 2.

Ezt a gondolatot követve készült el *Kalandozások a Duna-régió zsidó gasztronómiájának világában* () címmel az a projektszintű szakácskönyv, amely a zsidó konyha alapvető vallási szabályainak rövid bemutatását követően a partnervárosok gasztronómiáján kalauzol végig – lehetőséget biztosítva a projekt által lefedett terület (8 ország 9 városa) zsidó kulturális értékeinek népszerűsítésére. A szakácskönyv az egyszerűen elkészíthető receptek mellett haladó szintű konyhai tudást igénylő klasszikus fogásokat is bemutat.

Konklúzió

Projektünk legkiemelkedőbb helyi eredménye, hogy azonosítottuk és – mind városi, mind pedig országos és nemzetközi szinten – tudatosítottuk azt, hogy Szegeden rendkívül gazdag zsidó örökség áll rendelkezésre. Projektszintű kooperációban, három év összegyűjtött tapasztalatai alapján készítettük el a REDISCOVER projekt legjelentősebb dokumentumát, a *Közösségi forrású zsidó kulturális örökség valorizációs kézikönyvét* (,). Ez a mű a Szegedhez és a pályázatban részt vevő közepes méretű európai partnervárosokhoz hasonló települések számára nyújt szakszerű és autentikus segítséget rejtett zsidó kulturális örökségük újrafelfedezéséhez, kulturális-turisztikai célú bemutatásához. A projekt során fejlesztett számos példaértékű produktum és szolgáltatás országos és nemzetközi szintű elismerést kapott.

*Tűzfalfestmény
Szegeden*